

A vallásosság nevelésszociológiája

Magyarországon a többévtizedes elnyomás után az egyházak elismert társadalmi szereplőkké váltak. Az egyházi fenntartású iskolák megnövekedett társadalmi jelenléte és különleges nevelési funkciója hívta fel a figyelmet arra a kérdésre, hogy miképpen alakul a vallásosság hatása a társadalmi és iskolai teljesítményre, milyen társadalomformáló szereppel bírnak az egyházi oktatási intézmények. Ugyanakkor fontossá vált azoknak a sztereotípiáknak a létjogosultságát is felülvizsgálni, melyek a felekezeti iskolák szelektivitására vonatkoznak. Pusztai Gabriella *A vallásosság nevelésszociológiája. Kutatások a vallásos nevelésről és egyházi oktatásról* című kötete ezekre vállalkozik.

A könyv első fejezetében azokra a kulcsfogalmakra és központi témákra kapunk magyarázatot, amelyek a monográfia gerincét alkotják. A szerző többek között a vallásosság szocializációs szerepét, a vallásos nevelés jelentőségét értelmezi. Térbeli és időbeli tájékozódást is kap az olvasó, hiszen kiemelt szerepet kapnak a posztszocialista országok, hazánk hátrányos helyzetű régiói, valamint a rendszerváltás és az ezredforduló mint mérőkövek a vallásos nevelés, vallásosság kérdésköre kapcsán.

A térbeli értelmezés esetében fontos kiemelni az egyházi iskolák Magyarország minden régiójában történő térhódításának eredményeképpen kialakuló változatos társadalmi mintázatának bemutatását is. Az egyházi iskolák száma 2011 óta folyamatosan emelkedik, így fontos kutatási területként jelenik meg a könyvben a vallásosság és az iskola kölcsönhatása. A szerző azonban kitér annak a vizsgálatára is, hogy az iskola mellett melyek azok a szocializációs terek, amelyek formálják a felnövekvő nemzedéket. A kötet fejezetei nemcsak a család és az iskola, hanem a barátok, a vallási közösségek személyiségformáló szerepét is megvilágítják.

A vallásosság vizsgálata a *nevelésszociológia* hagyományosan fontos területéhez tartozik. A vallásos nevelés ágenseinek (a család, az iskola és az egyház) hatását összemérve arra keresi a választ, hogy melyiknek van nagyobb befolyásoló szerepe, vagy mindegyikre szükség van-e a vallásos nevelés kapcsán.

A monográfia két jelentős történelmi fordulópontja: a már említett rendszerváltás és az ezredforduló. A rendszerváltás kapcsán kiemelten fontos a posztszocialista országok helyzetének vizsgálata, azon kelet-középeurópai országoké, ahol a mintegy három évtizede kezdődött politikai rendszerváltás miatt a tabutémából végre nyilvánosan megvitathatóvá váltak a vallásosság vizsgálata során tapasztaltak. Míg az ezredforduló tekintetében a felekezeti iskola ugrásszerű megjelenése vet fel lényeges kérdéseket a vallásos nevelés kapcsán.

A vallási szocializáció magyarázataként két elméletre tér ki a szerző. Az egyik a *rekonstrukciós felfogás*, ami arra épít, hogy a korábbi generációk átörökítik a vallásos hitet és szokásrendet a felnövekvő új generációra. Az ezredforduló időszakában új paradigmaként jelent meg a vallási szocializáció kutatásokban a *konstruktivista szemlélet*, mi-

szerint az egyén nem fogadja el készen a dolgokat, hanem újraalkotja a világot, és benne értelmezi önmagát.

Interjú vizsgálat adataira hivatkozva arról olvashatunk, hogy a fiatalok nem változatlan formában viszik tovább a család hitéleti hagyományait, hanem újraalkotják, magukra szabják, vagy talán a kötelezőnek vélt jellegéből adódóan elutasítják a vallás átörökítését. Mások viszont elkötelezetten ateista környezetben felnőve, serdülőkorban kezdenek felépíteni egy hívő életpályát. A szerző megállapítja, hogy a családok szerepe a vallásos nevelésben vitathatatlanul erős, de ez egy bonyolultabb hatásmechanizmus, mint ahogyan azt a rekonstrukciós paradigma hívei gondolták.

A monográfia legsokrétűbb fejezete a második, a *Felekezeti köznevelés*. Többoldalúsága abból fakad, hogy a szerző sokszínű statisztikai adatokra alapozott elemzésekben igyekszik megmutatni a felekezeti iskolafenntartó szektort, pozitív és negatív sztereotípiákra egyaránt reagálva. Olyan lényeges kérdéseket taglal, mint a *flexibilitás* és az egyházi iskolák kapcsolata, a *normabiztonság* kialakítása, a *missziós tevékenység*, a pedagógusok *retenciójának* és *rekrutációjának* összefüggésrendszere. Mindezek mellett itt kap szerepet tanár–diák, tanár–tanár és tanár–szülő kapcsolatok vizsgálata is.

A szerző azt a hipotézist teszteli, hogy ezen intézményekben *elitképzés* folyik. Ennek ellentmond, hogy a legtöbb ilyen intézmény az észak-alföldi és az észak-magyarországi régiókban kezdte meg munkáját. Azaz a hátrányosabb helyzetű térségben volt a legnagyobb arányú a növekedés.

Emellett 2010-et követően a felekezeti iskolahálózat a *szakképzés* irányában bővített, így olyan tanulók felé fordult, akiknek kudarcra teli az iskolai pályafutása, gyermekvédelmi gondoskodásra szorulnak, nevelőszülő családotokban élnek.

A másik kritika, amit a felekezeti intézmények kapcsán megfogalmaznak, a *kimenekítés*. Azonban a szerző szerint ezt nem lehet megbízható adatokkal igazolni. Az viszont tény, hogy az ezredfordulón a biztonságos iskolai körülmények miatt megnőtt a felekezeti iskolaválasztás vonzása, s az egyértelmű iskolai normarendszerrel nem tud minden család azonosulni.

A szakirodalom kiemeli azt a *versenyhelyzetet*, amelyet az egyházi iskolák megjelenése hozott létre. Ha ez a versenyhelyzet az iskolákat értékteremtő pedagógiai teljesítményre sarkallja, akkor ez javíthatja az oktatás minőségét, fokozza a szülők érdeklődését az oktatás iránt, s akár a családon belüli nevelés fontosságára is ráirányíthatja a figyelmet.

A felekezeti iskolákkal kapcsolatban a szerző többféle funkciót is kiemel. Az egyik legfontosabb az ún. „*helyettesítő modell*”, miszerint ha az állami iskolában alacsony a teljesítménykényszer, akkor az egyházi intézmények megnövelt teljesítményelvárásokkal lépnek be az oktatási arénába, s ilyenkor a versenyre koncentrálnak. Ahol viszont az állami iskola szelektív, akkor az egyházi iskolák válnak az inklúzió zászlóvivőjévé, vagyis egyfajta *hiátus* funkciót tölt be az egyházi iskola az oktatási rendszerben. A másik funkció a *mellérendelő modell*, amelyben az egyházi intézmények teljesítik az állami iskoláktól elvárt feladatokat, és emellett egy speciális pedagógiai többletet kínálnak.

A felekezeti iskolákban kiemelten fontos szerepe van annak a kapcsolathálónak, ami az intézmények mindennapi életét meghatározza. Ennek a kapcsolathálónak egyik szerves része a tanár. A kutatások során kirajzolódott a különbség a felekezeti és az állami

iskolák tanárai között. Így beszélhetünk az ún. „*egydimenziós tanárról*”, azokról, akik alapvetően a tanteremre, a tantermi körülményekre koncentrálnak.

Ezzel szemben sokkal kiforrottabbnak mondható a tanár–diák viszony a jól teljesítő felekezeti iskolákban, mélyebb kapcsolat bontakozhat ki, melyhez természetesen jelentősen hozzájárulnak az extrakurrikuláris tevékenységek, melyek lehetőséget adnak arra, hogy az iskola/tanterem falain kívül, egy másik oldaláról ismerhessék meg egymást az együtt dolgozó emberek.

A kutatási eredmények szerint az egyházi intézmények tantestülete együttműködőbb. Ezt segíti az a normarendszer, ami a pedagógiai felfogásuk alapját képezi. A felekezeti iskolákban a pedagógusok kitartása, pályán maradása sokkal erősebb, mint más intézményekben. A tanárok *retenciója* szempontjából ez igen fontos, hiszen a XXI. században égető probléma a tanárhiány.

Különbség van azonban abból a szempontból, hogy az adott iskola újonnan lett egyházi, vagy már régóta az. Bár az igaz, hogy az újonnan létrejött intézmények esetében az elköteleződés nem annyira erős, azonban az a feltevés sem állja meg a helyét, miszerint csupán „táblacseré” történt az iskolában. Ugyanis vallási tekintetben nagyobb aktivitást mutattak a tantestület tagjai más fenntartójú oktatási intézményhez képest. Tehát egy újabb sztereotípiát dőlhetett meg.

A monográfia harmadik fejezete foglalkozik a *vallási szocializációval a felsőoktatásban*. Két szempont kerül a vizsgálat középpontjába: az intézmények egyházi identitása, valamint a hallgatók vallásossága.

Tisztázásra kerül a felekezeti felsőoktatás fogalma is. Bár felekezeti fenntartóról beszélünk, mégis fontos szem előtt tartani, hogy általában állami költségvetésből merít, hiszen a II. világháborút követően a szocialista átalakulás következménye volt az államosítás, mely alól az egyházi vagyon sem volt kivétel, tehát az intézmények nem önfenntartók.

A felekezeti intézmények arculatát az *izomorfizmus* fenyegeti (Pusztai 2020, 147). Az értékelő és a már említett, gyakran finanszírozó állam olyan elvárásokat támaszt az intézmény felé, hogy elveszíti egyedi arculatát.

A felekezeti identitás és a felsőoktatás piaci értelmezése is konfliktusos térbe vonja a felekezeti felsőoktatási intézményeket, ugyanis ha ezek az intézmények is termékként próbálják eladni elképzeléseiket, növelik a költségtérítéses és tandíjas képzések arányát, veszélyezteti a felekezeti felsőoktatás azon elvét, mely a társadalmi igazságosságra, az esélyegyenlőségre vonatkozik.

Az ezredfordulót követően szembe kellett nézni a *felsőoktatás expanziójával*. Az intézmények azonban rugalmasan reagáltak a változásokra, s megjelentek a világi és egyházi pályákra egyaránt felkészítő, vegyes profilú intézmények.

Ezt követően a hallgatók vallásosságának vizsgálata került a monográfia középpontjába. Kutatások bizonyították, hogy a felekezeti felsőoktatás hallgatói sokkal jobban kötődnek a konzervatív értékekhez, távol tartják magukat a drogtól, ellenzik az eutanáziát és az abortuszt.

A felsőoktatás sikeressége többféleképpen mérhető. Egyrészt az oktatóik kutatói teljesítményében, másrészt a hallgatók eredményességében. Ezen utóbbi a pályán való *retenció* kapcsán mérhető le.

A magyarországi vallásszociológiai kutatások érdekes eredménye, hogy hosszú ideig az az elgondolás létezett, hogy az iskolai végzettség emelkedésével csökken a vallásos elköteleződés. Ennek okaként említi a szerző a szocialista modernizációt, illetve az államilag támogatott szekularizációt. De ez ma már térségünkre kevésbé jellemző, újabban fordult a helyzet. A magasán kvalifikáltak körében növekedett a vallás szerepe.

Az eredmények azt igazolják, hogy a vallásosság olyan attitűdök kialakulásához vezet, melyek segítik az iskolai eredményességet. A 15–29 év közötti korcsoportadatainak elemzése ezt látszik alátámasztani.

A kötet végén, a negyedik fejezetben vizsgálatra kerül a magyar fiatalok önkéntes közösségi aktivitása, a fogyatékos személyekkel való kapcsolata, házasságkötési és gyereknevelési eredményessége.

A kutatások tanúbizonysága szerint az *önkéntesség* pozitív hatással van a fiatalok tanulmányi teljesítményére. A szerző Putman vizsgálati eredményeire hivatkozik a fejezetben, s felhívja arra a figyelmet, hogy gyakoribb a bűnözés, az iskolakerülés, a vandálizmus azoknak körében, akik nem részesei önkéntes közösségi aktivitásnak.

Fontos kérdésként merült fel a kutatás során, hogy milyen hallgatói jellemzők segítik az inkluzív attitűd kialakulását, a fogyatékos hallgatótársak felé való fordulást, s hogy a vallásosságnak milyen szerepe van e tekintetben. Ugyanis a felsőoktatási intézmények is megnyitották a kapukat a fogyatékos hallgatók felé.

Ez a fogyatékos hallgatókra pozitív hatással volt, azonban a tömegesre szabott tantermi munka a felkészületlenségét bizonyította.

A vallásos nevelés azonban a fogyatékos hallgatók befogadásával kapcsolatban is pozitív tényezőnek bizonyult. Sokkal elfogadóbb szemlélet jellemzi a vallásos hallgatókat.

A fejezet kiemelt részének tekinthető a *vallásosság és a házasságkötés* közötti párhuzam vizsgálata. A vallásos szemlélet támogatja a párkapcsolati magatartás olyan formáit, amelyben a partnert nem fogyasztói tárgyként kezelik, hanem személyként.

A *gyermekvállalás* tekintetében a szerző Coleman hipotéziseit vizsgálja, s megerősíti, hogy az egyszülős család esetében a szülői kontroll bizonytalanabb, a normabiztonság sérül. Az *intakt családokban* kevésbé fordul elő lelki betegség, szegénység, alkoholizmus, öngyilkosság.

A könyv tanulmányozása nemcsak a kutatók számára nyújthat új információkat, hanem a pedagógustársadalom minden tagja számára. Megerősítheti a hivatásukba és abba vetett hitüket, hogy a jövő nemzedékének sikeressége az ő kezükben van. A monográfia a magyarországi felekezeti iskolák működéséről, érték közvetítő és társadalomformáló szerepéről átfogó képet nyújt.

Pusztai Gabriella: *A vallásosság nevelésszociológiája. Kutatások a vallásos nevelésről és egyházi oktatásról*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2020.